

În cadrul asociaționismului cultural, instituționalizat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cel teatral se detașează ca o componentă aparte, bine structurată cu finalitate politică națională.

Societățile teatrale sunt subordonate ideii de penetrare în conștiința publică, într-un moment în care națiunea română, din teritoriile înglobate Imperiului habsburgic, lipsită fiind de posibilitatea folosirii limbii în mai toate domeniile, încearcă să substituie prin cultură excluderea din sistemul politico-administrativ.

După dualism, generația constitutivă a P.N.R., întemeiază la Deva în octombrie 1870, a treia asociație de prestigiu după ASTRA și Societatea literară – Societatea pentru fond de teatru român (în continuarea S.T.R. n.n.) în scopul înființării unui teatru național în Ardeal și Banat.

Lipsa sub raport numeric a unei clase culte, în creștere spre finele secolului (aceiași intelectuali se regăsesc în mai toate asociațiile românești), cu toate bunele intenții imprimă Societății un caracter relativ static, activitatea acesteia reducându-se la teoretizarea ideii de teatru și sintetizarea statistică a frecvenței actului teatral, fără impact în marele public, mai ales în localitățile aflate departe de căile principale de acces.¹

Într-un permanent contact cu românii transilvăneni, amplificat în urma celor două adunări ale S.T.R. desfășurate la Lugoj în 1876 și 1888,² intelectualii lugojeni au fost prezenți dintru începuturi în cadrul Societății, ca simpli membri, iar apoi ca membri în comitet³ și bărbați de încredere,⁴ într-o perioadă în care la Lugoj încă nu exista o filială de sine stătătoare. Aceasta s-a constituit abia mai târziu, în urma ședinței din 17 octombrie 1908, după ce în cadrul Adunării generale a S.T.R., desfășurată la Oravița pe data de 28 august a aceluiași an s-a repus în discuție „.... necesitatea înființării filialelor în toate locurile locuite de români”⁵

Întemeierea filialei lugojene are loc în spiritul cerut de noul timp istoric, pe care-l aduce cu sine activismul politic al tinerei generații.

Anul 1908, este un an de răscruce în activitatea S.T.R., care iese din imobilism, apropiindu-se de scopul inițial, prin activarea mișcării teatrale printre altele și ca rezultat al absolvirii Conservatorului de către actorul transilvănean A.P. Bănuț, căruia îi revenea sarcina de a organiza și instrui trupe de diletanți. De altfel A. P. Bănuț este cel care va înființa un Comitet filial al S.T.R. la Brașov, accelerând pe un teren deja pregătit, același proces și la Lugoj.

Invitat în oraș de avocatul George Dobrin, pentru punerea în scenă a unei reprezentații teatrale la care urma să-și dea concursul Reuniunea femeilor române din Lugoj. A.P. Bănuț sugerează înființarea unui Comitet filial lugojan al S.T.R. „... care sub conducerea dumneavoastră (George Dobrin n.a.), să promoveze pe toate căile (adunări de taxe de membri, conferințe, reprezentații teatrale, excursii etc.), scopul societății noastre”⁶.

Într-un spațiu al confluențelor culturale, cum era Banatul, asociațiile teatrale sub forma trupelor de diletanți existau încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, se cerea doar joncțiunea sub formă organizatoric instituționalizată cu S.T.R., promovarea ideii teatrului național în teritoriile românești din Imperiu.

Condițiile propice se ivesc la începutul noului secol o dată cu creșterea numărului de universitari români, acea „junime academica”, care se va situa în centrul mișcărilor culturale, impulsionându-le. Dacă în anul 1898 statistica realizată de S.T.R. indica doar 28 de reprezentații teatrale, în 1902 numărul acestora va ajunge la 151⁷, faptul cerându-se corelat cu creșterea tirajului de piese teatrale la 10–15 mii de exemplare în cadrul „Bibliotecii populare a Asociațiunii”, ceea ce facilita accesul la textul tipărit⁸.

Filiala lugojană a S.T.R. inițiată de cunoscutul luptător național George Dobrin (vechi diletant, pregătit în domeniu de un actor de la Burgtheater din Viena, pe vremea când își desăvârșea studiile juridice)⁹, aflat acum în plină maturitate își propunea „... să se dedice muncii nobile pentru părtinirea scriitorilor de piese teatrale, pentru cumpărarea pieselor, pentru răspândirea acestora în conștiința poporului, pentru înființarea unei biblioteci de piese teatrale și pentru aranjarea petrecerilor împreunate cu joc de teatru”¹⁰

Obiectivele propuse nu au doar un caracter formal, ele materializează o stare de spirit existentă în rândurile tinerimii lugojene, rezultată din necesitatea promovării în societate a culturii românești. Încă de la început George Dobrin a impus un caracter dinamic filialei lugojene, devenită în scurt timp cea mai importantă din Banat¹¹, prin atragerea tineretului care în opinia sa avea de îndeplinit o datorie față de cultura românească.¹²

Ideea nu este deloc neglijabilă, demersul efectiv al tinerilor în actul teatral a avut efecte benefice asupra poporului neștiutor de carte, pentru care reprezentația teatrală însemna un exercițiu și o modalitate de cultivare a limbii. Mai mult decât atât generația tânără formată la școlile Europei occidentale, favorizând circulația ideilor, introduce modernismul în arta teatrală sub raport scenic și posedă un limbaj evoluat față de predecesori, tributari exagerărilor latinizante. La Lugoj se poate vorbi despre o tradiție în domeniu (în casele Răduleștilor, Bredicenilor și Dobrinilor se organizau spectacole pentru copii, teatrul se practica în cadrul Reuniunilor de cântări și muzică (indiferent de naționalitatea interpreților) și de un anume rafinament al publicului în aprecierea artei dramatice. Puterea exemplului față de spectator, în concepția regizorului rezidă în opera de calitate. Așa se explică reticența lugojenilor manifestată vizavi de spectacolul susținut de trupa condusă de Matei Millo în luna august 1879, când publicul reclama un „repertoriu mai demn”¹³, ca și apelul lui George Dobrin în anul 1907 la St. O. Iosif pentru a-i trimite traducerea lui Wilhelm Tell¹⁴, într-o perioadă când aceasta se afla abia în faza

incipientă. (Ulterior, în anul 1913, traducerea piesei, tipărită în 2000 exemplare, îi va aduce lui St. O. Iosif, din partea S.T.R. o remunerație de 800 coroane)¹⁵

Așa cum se remarcă trupele de diletanți nu erau chemate să facă „artă pentru artă”, ci artă subordonată cerințelor naționale. De aceea Valeriu Braniște, conferențiar al Adunărilor generale ale S.T.R. subordonează totul acestui scop: „Tendința principală a pieselor noastre pentru diletanți trebuie deci să fie de o parte a cultiva iubirea pentru limbă, conștiința națională, iubirea de neam și moșie, viața virtuoaasă, tradiția națională, cu un cuvânt tot ce înalță sufletul și aprofundează conștiința de sine a poporului”¹⁶

Din filiala lugojană a S.T.R. au făcut parte personalități remarcabile ale culturii și vieții politice românești – Valeriu Braniște, George Dobrin, Virgil Simonescu, Caius Brediceanu, Mihail Gașpar, Aurel Vălean, precum și notabilități din istoria locală a vremii.

În ședința din 17 octombrie 1908, după refuzul lui Valeriu Braniște și George Dobrin, în favoarea celor tineri, primul președinte al Filialei a fost propus conductorul avocat Coriolan Grădinariu, secondat în calitate de secretar de Arsenie Micu și de învățătorul Alexandru Onae, casier al Societății. Ca membrii în comitet au fost aleși diaconul Mihail Gaspar, medicul Constantin Ignea, avocatul Aurel Ciupe și doamnele Alexandrina Vălean și Melania Onae. Tot cu această ocazie s-a înscris ca membrii pe viața cu plata unei taxe de 100 coroane, în zece rate anuale de câte 10 coroane: Cornel Antal, Valeriu Giurgiu, Dimitrie Soceneanțu, Iuliu Petrovici, Virgil Simionescu, Aurel Ciupe, Cornel Lupea, Lazăr Vlad, Virgil Boc, Gavril Iuga, Ioan Oltean, Arsenie Micu și Coriolan Grădinariu, iar ca membru ajutător Iuliu Madincea.¹⁷

În cursul primei ședințe, pe data de 21 noiembrie 1908, propunerile de acum veteranului scenei George Dobrin au trasat cele trei direcții principale ale activității Filialei – sporirea averii materiale a societății prin atragerea de noi membri, aranjarea de reprezentări teatrale și contribuții la sprijinirea autorilor pentru îmbogățirea literaturii române, alături de fondarea unei biblioteci pentru opere dramatice.¹⁸

Caracterul prolific al instituției nou create s-a evidențiat și prin aceea că la numai două luni de la constituire, trupa de diletanți a Societății îl solicita pe actorul A. P. Bănuț, directorul artistic al S.T.R., pentru punerea în scenă a piselor „Un leu și un zlot” de Rosetti și „Două lumi” de Blumm, tradusă de preotul și scriitorul în același timp Mihail Gașpar.¹⁹

Publicul lugojan s-a arătat a fi extrem de receptiv la premiera celor două piese, jucate în luna decembrie a anului 1908, sala teatrului orășenesc dovedindu-se neîncăpătoare pentru iubitorii artei scenice, fapt care a necesitat repetarea spectacolului în prima jumătate a lunii ianuarie 1909.

Este semnificativă în asemenea situații corelația dintre instituții – Reuniuni de cântări, de femei, de lectură, societăți academice, etc., care concurează la reușita manifestărilor, fondurile realizate fiind de cele mai multe ori destinate unor scopuri de ajutorare a celor lipsiți de posibilități materiale, în special studenți. În acest scop veniturile în urma primelor spectacole susținute de Filiala lugojană a S.T.R., în valoare de 303 coroane au fost donate

„Reuniunii de ajutorare a doamenelor române” din Lugoj,²⁰ iar cu alte ocazii sinistralilor din diferite zone ale Banatului, în urma unor calamități naturale.

În perioada următoare debutului, activitatea Filialei se va concentra cu precădere în jurul tinerimii lugojene. Conștientă de rolul deținut în cadrul Societății, aceasta își reclamă drepturile legate de aportul la actul creator de cultură, permițându-și o serie de propuneri novatoare față de comitetul de conducere. Într-o adresă către Filială, tinerimea română din Lugoj, făcând o retrospectivă în domeniu, considera pe bună dreptate, că de la constituire (referindu-se aici la actul din 1870), și până în primul deceniu al secolului XX, teatrul „... a trebuit să vegezeze din motivul poate unic că ideea n-a străbătut în mulțime”, și cere să fie și tinerii amintiți între „promovatorii cauzei teatrale” și pentru aceasta pe lângă categoria membrilor pe viață, ordinari și ajutători să se constituie și „... un nou raion al membrilor diletanți... scutiți de taxe... ca o recunoaștere a meritelor în chestiunile de natură teatrală”,²¹ și nu „un nou raion” pentru meseriași și țărani așa cum afirma Iona Crișan,²² în lucrarea sa consacrată teatrului de amatori din Lugoj.

Orientarea tinerei generații apare vizibilă în conținutul unei cereri către protopopul Lugojului Gheorghe Popovici, căruia îi solicita sala festivă a Școlii greco-ortodoxe din Lugoj „... ca sală de convenire și studiere”. Problemele care suscitau interesul tinerilor și pe care voiau să le supună discuției în cadrul Filialei lugojene au fost sintetizate concis în două puncte: „1) Tinerimea română din Lugoj propagă ideea de-a fi zilnic împreună, de-a se înțelege și cunoaște reciproc, de-a discuta chestiuni importante din viața românească și de-a contribui la orice este bine atunci când se simte trebuința unei contribuții. 2) În serviciul acestor idei, tinerimea română a căutat acele mijloace potrivite spiritului nostru tineresc, cu ajutorul cărora să propage în primul rând ideile morale, de credință și naționale combătând toate fenomenele contrare acestora, arătând în felul acesta că suntem în serviciul celei mai sfinte idei cu care datorează o tinerime – conștientă de chemarea sa; poporului din care s-a ridicat și căruia cu mândrie îi aparține.”²³ În opinia petenților, cel mai important mijloc în realizarea scopurilor propuse îl constituie teatrul, cu motivația „... că în năzuințele noastre este o lege fundamentală că acele piese teatrale care stau în serviciul cauzei noastre ne sunt în primul rând tovarășe bune de propagandă.”²⁴

Un asemenea punct de vedere reflectă existența unui tineret matur, dominat de spiritul reformator, într-o nouă mentalitate asupra raportului politică-cultură, politică-teatru, cu accente poporaniste. Acești tineri vor fi de altfel și cei care vor revigora Filiala lugojană în urma noilor alegeri pentru Comitetul de conducere din luna decembrie a anului 1911, asumându-și responsabilitatea unei societăți teatrale de sine stătătoare. În limitele statutului cadru al S.T.R. se elaborează un Regulament intern al Filialei, căreia i se atribuie ca denumire prescurtată, dar și în ideea de-a deveni independentă de cea din Brașov, de Societatea teatrală. Scopul este acum altul, mai bine structurat decât cel inițial, tinzând spre o apropiere de cultura europeană, se urmărește „... de-a promova arta teatrală în Lugoj și jur, de-a sta în ajutorul societăților culturale din Lugoj și jur când acestea ar dori a sta în serviciul

artei dramatice, a le recomanda acestora bucăți prestabilite, ... a dezvolta viața socială lugojană atunci când se simte trebuința în orice chip și loc, a aranja exrcurii și adică a face tot posibilul ca viața socială să fie îmbogățită cu alesele etape sociale pe care s-au ridicat popoarele moderne din apus.”²⁵

Din punct de vedere organizatori se instituie pe lângă Adunarea Generală a Filialei și Adunarea diletanților din raza ei de activitate notivându-se „... că membrii diletanți formează cea mai vie falangă a năzuințelor de directivă teatrală”²⁶.

Noul Comitet se compune din Victor Bârlea, director al internatului greco-catolic din Lugoj în funcția de președinte, Avram Imbroane, diacon și redactor la ziarul „Drapelul” – vicepreședinte, studentul Ion Victor Vlad, sulfetul noii orientări, în calitate de secretar, Aurel Secoșan – casier și studentul la filozofie Ion Popescu ca cenzor.²⁷

În opinia tinerilor intelectuali, atingerea dezideratului educațional prin intermediul artei dramatice este condiționată de pătrunderea în lumea satelor, aducând în sprijinul lor noul imperativ „Teatru la sate” impus de proaspătul președinte al S.T.R. Iona Mihu.²⁸ Pentru facilitatea, dar și pentru susținerea unor spectacole de tip modern în mediul rural, inițiază un proiect de construcție a unei scene mobile, executată de studentul la arhitectură Ion Victor Vlad. Se fac eforturi pentru adunarea de fonduri, apelându-se la împrumuturi din partea Casinei române, a Reuniunii române de cântări și muzică, care adăugate veniturilor realizate din spectacole au permis construcția acesteia, costurile ridicându-se la suma de 729 coroane.²⁹

Fideli principiului că activitatea filialei trebuie să se extindă și la sate tinerii prevăd în noul regulament un capitol special „Cercul teritorial al filialei”, arondând Lugojului 60 sate.³⁰

Pe teritoriul comitatului existau 7 filiale teatrale, autoritățile neperceptând pozitiv implicarea lor în emanciparea poporului din mediul rural. Analizând stările de fapt în ședința Filialei, care avea rolul de coordonatoare a acestora, membrii sesizează „... piedicile mizerioase pe care forurile administrative le țin de atâtea ori, de câte ori vreo grupă de flăcăi isteți la fapte și versați în această materie din citirea foilor populare se constituie în grupe de diletanți și doresc a servi în propaganda artei dramatice cu tablouri din viața lor de toate zilele”³¹.

Prin experiența proprie actori, scenariști și regizori în același timp, diletanții filialei lugojene au pus în scenă într-un interval de numai 5 ani de zile (1908–1913) 9 piese teatrale: „Nevasta lui Cerceluș” de P. Locusteanu, „Gâsca de la țară”, „Curiozitatea femeiască” de Popescu, „Nicolae Vulpea” de R. Munteanu, „Două lumi” de Blum, „Un leu și un zlot” de Rosetti, „Legenda Sfântului Ion” de Szilagy, „Leac pentru soacre” de Trocaru și „Băi de mare”, dintre care unele s-au jucat și în satele din imediat apropiere a Lugojului, Coștei și Herendești, cu participarea locuitorilor din satele aparținătoare acestora.

Impactul cu publicul din mediul rural, nu avea numai conotații estetice ci și naționale. Spectacolele erau precedate de scurte conferințe explicative, de

regulă susținute de Valeriu Braniște, facilitându-se în felul acesta înțelegerea conținutului piesei și în mod special a mesajului.

Entuziasmului juvenil în aranjarea spectacolelor nu derivă doar din mândria actorului care se simte admirat de public; tributar poporanismului și semănătorismului, tinerii se simt responsabili față de actul de cultură pe care-l tratează cu seriozitate, conștienți de menirea ce le revine în luminarea poporului.

Pornită inițial de sus, mișcarea pentru crearea S.T.R., direcționată de un grup de intelectuali care urmăreau înființarea unui teatru național român în Transilvania și Banat, prin înființarea filialelor în care spectacolul de teatru însemna o relație nemijlocită cu poporul, devine un organism viu. Contactul între generații, trecând peste aspectele conflictuale inerente are efecte pozitive pentru ambele părți, experiența impusă de vârstnici și gândirea novatoare a tinerilor acționând într-o veritabilă osmoză pe calea impunerii cu toate consecințele a ideii de teatru în mentalul colectiv.

Înterupte brutal prin declanșarea primului război mondial, manifestările culturale vor fi reluate la o altă scară de valori în România, iar la Lugoj prin reînodarea tradiției de către președintele filialei lugojene, Victor Bârlea, care alături de ardeleanul Ioan Baciuc inițiază în luna decembrie a anului 1919 „Asociația Română de Teatru Thalia”.

NOTE

- ¹ *Dare de seamă a Comitetului S.T.R. din 13 august 1908, în Registrul de acte și documente privind filiala Lugoj a S.T.R., inventar 76, p. 179 (în continuare Registrul...)*
- ² Ion Crișan, *Teatrul amator românesc din Lugoj*, Timișoara, 1967, p. 98
- ³ Maria Vartopceanu, *Din activitatea „Societății pentru Fond de Teatru Român” în județul Hunedoara*, în *Sargeția*, XV, 1981, pg. 403
- ⁴ *Anuarul VI al Societății pentru crearea unui fond de teatru român pe anul 1902–1903*, Brașov 1903, p. 1 (în continuare *Anuarul*)
- ⁵ Cum s-a înființat Comitetul filial din Lugoj a S.T.R., mss. în Registrul... p. 1
- ⁶ Scrisoare A. P. Bănuț către George Dobrin, Brașov, 14.II.1908, în Fondul Dobrin, Colecția Muzeului din Lugoj, inv. 1563 (în continuare Fondul...)
- ⁷ Dr. Iosif Blaga, *Mișcarea teatrală la noi în anul 1902*, în *Anuarul...* p. 53
- ⁸ Corneliu Dragoman, *Teatrul în conceptul de culturalizare al ASTREI*, în *Transilvania*, nr. 4, 1974 Sibiu, p. 41
- ⁹ Ion Rusalin, *Dr. George Dobrin*, dactiloscrit, în Fondul... inv. 1708
- ¹⁰ *Protocol din 1 octombrie 1908 despre ședința prima a Societății de Teatru din Lugoj*, în Registrul... p. 1
- ¹¹ *Drapelul*, nr. 119 din 26 oct./8 nov. 1913, p. 2
- ¹² Cum s-a înființat Comitetul filial... în Registrul... p. 6

- ¹³ Ioan Massoff, *Teatrul românesc vol. II*, București, 1966, p. 533
- ¹⁴ Scrisoare St. O. Iosif către George Dobrin, București 21.II.1907, în Fondul... inv. 1562
- ¹⁵ *Drapelul*, nr. 119... p. 2
- ¹⁶ Dr. Valeriu Braniște, *Cum jucăm teatru?! în Anuarul...* p. 24
- ¹⁷ Cum s-a înființat *Comitetul filial...* în *Registrul...* p. II
- ¹⁸ *Protocol din 21 nov. 1908 în ședința Comitetului filial din Lugoj, în Registrul...* p. 16
- ¹⁹ *Protocol luat în ședința comitetului filial S.T.R. ținută în 13. dec. 1908 în Registrul...* p. 25
- ²⁰ *Adresa a Reuniunii de ajutorare a doamnelor romane, în Registrul...* p. 28
- ²¹ *Raportul Comitetului despre anul 1910, în Registrul...* p. 154 (în continuare *Raportul...*)
- ²² Ion Crișan, *op. cit.*, p. 105
- ²³ *Adresa a Filialei Lugoj a S.T.R. către protopopul George Popovici în Registrul...* p. 164
- ²⁴ *Ibidem*
- ²⁵ *Regulament intern pentru Filiala Lugoj a S.T.R. în Registrul...* p. 152 (în continuare *Regulamentul...*)
- ²⁶ *Raportul...* p. 154
- ²⁷ *Raport despre starea artistică, materială și socială a Filialei, în Registrul...* p. 173
- ²⁸ *Raportul...* p. 154
- ²⁹ Specificarea cheltuielilor și a veniturilor avute cu ocazia construirii unei scene transportabile, în *Registrul...* p. 139
- ³⁰ *Regulament...* p. 152
- ³¹ *Proces verbal din ședința de Comitet a S.T.R. filiala Lugoj din 6/19 iunie 1912, p. 172*

Der Tochterkomitee de Gesellschaft für rumänische Theaterwesen

(Zusammenfassung)

Die Studie wiedergibt die Rolle des rumänischen Theatervereinswesens, sowie dessen Eigenheiten in Lugosch, durch die Gründung, im Jahre 1908, des Tochterkomitees der Gesellschaft für rumänisches Theaterwesen, im Sinne der Pflege der nationalen Sprache und Kultur, gegenüber der Tendenz zur Entnationalisierung während des Dualismus im Habsburgischen Reich.

Hervorzuheben ist vor allem die neuernde Rolle der jungen Generation, für die das Theater eines der wichtigsten Mittel zur Erziehung, durch das Eindringen in das Bewußtsein des Publikums, besonders im ländlichen Raum, ist.

